

Kollégisták

Mivel a hátrányos helyzetű tanulók az átlagosnál gyakrabban élnek kistelepüléseken, az átlagosnál gyakrabban szorulnak arra, hogy tanulmányaikat kollégistaként folytassák. Az országos statisztikai adatok szerint jelenleg a szakmai iskolák tanulói közül több mint 50 ezren laknak tanulmányi idejük alatt kollégiumban. A középiskolai kollégiumokra mint speciális nevelési intézményekre tehát igen nagy feladat és felelősség hárul.

Milyen feltételekkel, milyen módon és milyen pedagógiai eszközökkel képesek kompenzálni a kollégiumok a családból hozott hátrányokat, és milyen eredményesen képesek segítséget nyújtani a sikeres szakmatanuláshoz? Az alábbi elemzés annak a kutatásnak a tapasztalatait foglalja össze, amelyet 2003-ban az Oktatás-kutató Intézetben folytattunk a szakmai iskolák kollégiumairól, illetve arról, hogy milyen életkörülményeket biztosítanak az ott élő tanulóknak ezek az intézmények, és mennyiben képesek hozzájárulni tanulmányaik eredményességéhez.

Tanulói összetétel

Ahogy a szakképző iskolák képzési formái bővültek az elmúlt évtizedben, ugyanúgy váltak a képzési formák tekintetében egyre „vegyesebb” összetételűvé a szakképző iskolák kollégiumai is. A legtöbb kollégiumban jelenleg 9–10. osztályos (szakmaválasztás előtt álló), szakiskolás (szakmunkástanuló), szakközépiskolás (érettségire készülő, és ezután szakmát tanuló) gyerekek laknak együtt, ami néhány kollégium esetében gimnazista tanulókkal is kiegészül. A képzési formák tekintetében vegyes iskolai összetételből az is következik, hogy a szakmai iskolák kollégiumai igen széles korhatarral (14–21 éves korig) biztosítanak a tanulóknak bentlakási lehetőséget. A kollégiumok legtöbbször szakmák szempontjából is vegyes összetételű, a velük együttműködő iskolák szakmai összetételének megfelelően.

A vizsgált kollégiumok tanulóinak társadalmi összetétele nagy hasonlóságot mutat azoknak az iskoláknak a tanulói összetételével, amelyek mellett a kollégium működik. Vagyis a kollégiumok többsége ebben a tekintetben is „vegyes” összetételűnek számít. Az érettségit adó képzési formákba járó tanulók főként a társadalom középrétegéből (szakmunkás vagy érettségizett szülők) kerülnek ki, a szakmunkástanulók pedig a társadalom alsó rétegeiből (segédmunkások, munkanélküliek). Megfigyelhető, hogy a kollégisták között annál magasabb a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett családi körülmények között élő gyerekek aránya, minél több szakmunkástanuló él a kollégiumban. (1. táblázat)

A kollégista diákok alig több mint kétharmadának (69 százalék) élnek együtt a szülei, 17 százalékuknak elváltak és további egytizedüknek meghalt egyik vagy mindkét szülője. Az átlagos család-létszám 4,3 fő. A szakközépiskolai tanulók rendezettebb családokban élnek, mint a szakmunkástanulók, és a szakközépiskolások családjában kevesebb a testvérek száma. (2. táblázat)

1. táblázat. A szülők jellemzői a tanulók képzési formája szerint

szülők jellemzői	képzési forma		átlag
	szakközépiskola	szakmunkás	
iskolai végzettség			
8 általános alatt	0,3%	1,4%	0,7%
8 általános	6,9%	19,5%	10,9%
szakmunkásképző	34,9%	43,7%	37,7%
szakközépiskola	27,4%	20,9%	25,4%
gimnázium	15,0%	9,9%	13,3%
felsőfők	15,5%	4,5%	12,0%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%
foglalkozás			
vezető, értelmiségi	18,4%	11,2%	16,1%
nem fizikai	18,0%	10,4%	15,6%
vállalkozó, magángazda	16,5%	12,7%	15,3%
szakmunkás	21,7%	26,1%	23,1%
betanított, segédmunkás	13,3%	20,1%	15,5%
inaktív	12,0%	19,5%	14,4%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%
foglalkozási aktivitás			
mindkettő aktív	53,8%	43,3%	50,4%
egyik aktív	39,0%	45,6%	41,1%
mindkettő inaktív	7,2%	11,1%	8,4%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%
N	1042,000	487,000	152,000

2. táblázat. Kikkel él együtt; képzési típus szerint százalékban

képzési típus	édesanya	édesapa	a szülők együtt élnek	testvérek átlagos száma	otthon hányak élnek a családban	N
szakközépiskola	92,2	75,4	71,2	1,68	4,20	992
szakmunkás	88,4	66,2	64,8	2,09	4,51	477
N	1440,0	1146,0	1092	1469,00	–	1469
összesen	91,0	72,4	69,1	1,81	4,30	–

Mivel a gyerekek által tanult szakmák társadalmi presztízse is különböző, az is megfigyelhető, hogy a társadalmi réteghelyzet a kollégiumok mellett működő iskolák szakmai profiljától sem független. Az átlagosnál több középosztályi gyereket találunk az úgynevezett „féhérgalléros” szakmák tanulói között (például informatika, közgazdaságtan, egészségügy stb.), és az átlagosnál több hátrányos helyzetű gyereket találunk az ipari és mezőgazdasági szakmák tanulói között. Megfigyelhető, hogy ha az iskola bővíti a képzési formáit (például bevezeti az érettségit adó képzést), vagy ha megváltoztatja a szakmai profilját (például bevezeti az informatikai képzést), egyúttal a kollégisták társadalmi összetétele is megváltozik.

Az iskolák és a kollégiumok tanulói összetétele között egy lényeges különbség azonban mindenképpen adódik: a kollégisták többségének a családja kisebb településeken (főként falvakban) él. (3. táblázat)

3. táblázat. A kollégisták lakóhelye

Település	N	%
Budapest	9	0,6
megyeszékhely	56	3,6
város	144	9,2
kisváros	566	36,0
község	773	49,2
külföld	24	1,5
összesen	1572	100,0

A falusi lakóhely a nevelőtanárok szerint bizonyos értelemben „hátrányt” (amennyiben a gyerek tárgyi és személyi feltételeit illetően gyengébb adottságokkal rendelkező általános iskolába járt), bizonyos értelemben viszont „előnyt” jelent (amennyiben a falusi gyerekek ambiciózusabbak és alkalmazkodóbbak, mint a városiak).

A vizsgált kollégiumok igazgatói szerint intézményeikben jelenleg átlagosan a gyerekek 36 százaléka tekinthető hátrányos helyzetűnek és 10 százaléka tartozik a veszélyeztetettek közé. Ez lényegében azt jelenti, hogy a tanulónak csaknem a fele (46 százalék) problematikus családi körülmények közül érkezik a kollégiumba. Az átlagosnál is magasabb a hátrányos helyzetű tanulók aránya az észak-keleti régió kollégiumaiban, a megyeszékhelyeken működő kollégiumokban és a megyei önkormányzatok által fenntartott kollégiumokban. Ugyancsak meghaladja az átlagot a hátrányos helyzetűek és a veszélyeztetettek aránya a kis létszámú kollégiumokban és a többségükben szakmunkástanulókat befogadó kollégiumokban. Ez utóbbiakban a hátrányos helyzetű tanulók aránya 10 százalékkal magasabb, a veszélyeztetettek aránya pedig majdnem háromszor akkora, mint a többségükben érettségizőket befogadó kollégiumokban. (4. táblázat)

4. táblázat. A problematikus helyzetű tanulók aránya a kollégiumok egyéb jellemzői szerint (az összes tanuló százalékában)

	Hátrányos helyzetűek aránya	Veszélyeztetettek aránya
	%	%
Régió		
Dél-Dunántúl	27,2	12,5
Nyugat-Dunántúl	18,5	2,8
Központi	33,9	12,8
Északkelet	58,2	11,7
Délkelet	33,1	6,0
Főváros	9,9	1,4
Település		
főváros	9,9	1,4
megyeszékhely	42,1	7,6
város	31,8	10,8
kisváros	37,2	10,0
község	30,4	8,1
Fenntartó		
helyi önkormányzat	33,3	8,8
megyei önkormányzat	42,1	9,8
nem önkormányzat	31,2	10,9
Befogadóképesség		
50 alatt	62,9	18,2
50–100 között	31,7	10,6
101–150 között	29,2	9,6
150 fölött	26,0	3,8
Az intézmény típusa		
érettségiző többség	31,2	5,9
szakmunkás többség	43,7	14,4
összesen	35,9	9,4
N	173,0	115,0

Szakképző iskolák kollégiumai, igazgatói kérdőív 2003.

Kifejezetten sok hátrányos helyzetű tanulóról főképpen azokból a kollégiumokból számoltak be a nevelőtanárok, amelyek olyan szakmai iskolák mellett működnek, amelyeknek a fő profilja az ipari vagy mezőgazdasági szakmunkásképzés. Ugyanezekben a kollégiumokban a legjellemzőbb az is, hogy az igazgatók és a tanárok a kollégisták „romló” társadalmi összetételéről (egyre több a szegény család és a munkanélküli szülő), romló iskolai teljesítményéről (egyre gyengébb tanulmányi eredménnyel lépnek be a középfokú iskolába) és romló magatartási helyzetéről (egyre több a beilleszkedési és szabálykövetési problémával küszködő gyerek) számoltak be.

A magatartási szempontból problematikus kollégisták aránya azonban nem csak a hátrányos helyzetűek között magas, hanem azok között a középosztályi családokból jött gyerekek között is jellemző, ahol a szülőknek túlterheltségük (túlmunkák vállalása) miatt nem jut elég idejük és energiájuk a gyerekekkel való törődésre. Ezekben az esetekben az is előfordul, hogy a gyerekből azért lesz kollégista, mert a szülők azt remélik, hogy a kollégiumban „megnevelik”, vagyis a nevelőtanárok pótolják majd be mindazt, amit ők elmulasztottak.

A szakképző iskolák kollégiumainak többségéről elmondható, hogy kifejezetten „laza” kapcsolatot ápol a szülőkkel. Azt tapasztaltuk, hogy minél több a szakmunkástanuló egy kollégiumban, annál lazább a szülőkkel való kapcsolat. Amikor azt kérdeztük a nevelőtanároktól, hogy kiknek a szülei érdeklődnek inkább és kiknek kevésbé a gyerek kollégiumi helyzetéről, arról számoltak be, hogy az elsősök szülei valamivel gyakrabban érdeklődnek, de a felsőbb évfolyamosok szülei már egyre kevésbé. A másik, meglehetősen általánosnak mondható tapasztalat, hogy inkább azok a szülők látogatnak el a kollégiumba, akiknek a gyerekeivel semmilyen gond nincs, a problémás magatartású gyerekek szülei viszont alig érdeklődnek gyerekeik iránt. Természetesen az összefüggés egyáltalán nem véletlen, hiszen nagy valószínűséggel éppen azért váltak a gyerekek „problémássá”, mert már korábban sem törődtek velük eleget a szüleik.

Azt tapasztaltuk, hogy a szülőkkel való „laza” kapcsolattartás mindkét félen múlik. A kollégiumok sem fejtenek ki különösebb aktivitást annak érdekében, hogy intenzív kapcsolatot ápoljanak a szülőkkel, vagy esetleg együttműködésre törekedjenek velük a tanulók eredményesebb iskoláztatása érdekében. Általában megelégszenek annyival, hogy regisztrálják a szülők elérhetőségét, hogy ha a gyerekek valamilyen „komoly” probléma adódik, legyen kihez fordulniuk.

Tanulási problémák

A középiskolai kollégiumok egyik legfőbb funkciója elvileg az lenne, hogy támogassák az ott lakó tanulókat iskolai tanulmányaik eredményességében. Erre az esetek többségében igen nagy szükség mutatkozik. A nevelőtanárok szerint ugyanis a szakképző iskolák kollégiumaiban lakó gyerekek többségének gyenge a tanulmányi eredménye, azaz súlyos tanulási problémái vannak. Különösen súlyosak a tanulási problémák, és ennek megfelelően gyengék a tanulmányi eredmények a szakmunkástanulók esetében, akik között sok a hátrányos helyzetű gyerek, és akiknél a kollégium pótolhatná mindazt a segítséget, amelyet általános iskolás korukban szüleiktől nem kaphattak meg.

Kutatásunk tapasztalatai azt mutatták, hogy elvileg a szakképző iskolák valamennyi kollégiuma fontos feladatának tekinti a tanulásban való segítségnyújtást. A kollégiumi életet szigorú korlátokkal szabályozó Napirend és Házirend legfőbb hivatkozási alapja is az, hogy a kollégiumok megfelelő időmennyiséget és körülményeket biztosítsanak a tanuláshoz, sőt rákényszerítsék tanulóikat a tanulásra. A gyakorlati segítségnyújtás területén azonban már jelentős különbségek mutatkoznak a kollégiumok között. Azt tapasztaltuk, hogy vannak olyan kollégiumok, ahol a tanulás „segítése” a nevelőtanárok nagyon komolyan vett feladatának számít (ezekben a kollégiumokban a bentlakók többsége érettségire készül), és vannak olyanok is, ahol ezt a funkciót a nevelőtanárok maguk sem

veszik túlságosan komolyan (ezekben főként szakmunkástanulók laknak). Vagyis a kollégiumok tanulási segítségnyújtási aktivitását nem a tanulók rászorultsága szabja meg, hanem a kollégiumokkal együttműködő iskolák követelményei.

A szakképző iskolák kollégiumaiban a nevelőtanárok leggyakrabban a következő, tanulással kapcsolatos problémákkal találkoznak.

Tanulmányi lemaradás

A nevelőtanárok azt tapasztalják, hogy a tanulók többsége jelentős ismerethiánnyal, illetve az alapkészségek hiányával érkezik a középfokú szakképző iskolákba, vagyis nem rendelkezik azokkal a készségekkel (írás, olvasás, számolás) sem, amelyek a középfokú tanuláshoz nélkülözhetetlenül szükségesek. Az ő esetükben a középszintű tananyag elsajátításának az a feltétele, hogy „felzárkózzanak”, vagyis a középszintű tanulásához szükséges alapismereteket bepótolják. Ebben a tekintetben természetesen különbség van a különböző képzési formákban tanuló kollégisták között. A legtöbb tanulási és készségbeli hiányosság a szakmunkástanulókat jellemzi.

Elégtelen tanulási motiváció

A középfokú iskolákba belépő tanulók többségénél azonban korántsem csak az általános iskolában megszerzett tudás hiányossága jelenti az egyetlen problémát. Részben az általános iskolai kudarcok, s az abból következő „reménytelenek” látszó tanulási lemaradás, részben pedig a legfeljebb a szakmunkás státusig terjedő pálya-ambíciók következtében a kollégisták többsége esetében alacsony a tanulási motiváció. Több nevelőtanár elmondta, hogy a 9–10. osztályosok között sok olyan gyerek van, aki kizárólag a tan kötelezettség jóvoltából jár középszintű iskolába, és a szakmunkástanulók között is sok az olyan gyerek, aki tökéletesen elégedett, ha bukás nélkül képes elvégezni a szakképző iskolát. A nevelőtanárok szerint a gyenge tanulási motivációt nemcsak a családi körülmények és az általános iskolai sikertelenségek magyarázzák, hanem az is, hogy a gyerekek nem inspirálják egymást a tanulásra, nem jelent pozitív értéket a kollégisták között a jó tanulmányi eredmény.

Tanulási technikák hiánya

A tanulásra való motiválás mellett a nevelőtanárok szerint igen nagy szükség lenne azoknak a tanulási technikáknak az elsajátítására is, amelyek hiányoznak az eredményes tanuláshoz. Ezek nélkül a középszintű tananyag megtanulása akkor sem lehetséges, ha a gyerek elég szorgalmas és ambiciózus.

Tanulási nehézségek

És végül a szakképző iskolák kollégiumaiban viszonylag sok olyan, tanulási nehézséggel küszködő, diszlexiás, diszgráfiás és diszkalkuliás gyerek kerül, aki valamilyen oknál fogva képtelen a tanulásra. Az ő esetükben az általános iskolai kudarcokat is gyakran az magyarázza, hogy ott sem találtak problémáikat szakszerűen kezelni képes pedagógiai szakemberrel. Ahhoz, hogy ezek a gyerekek a középszintű iskolában jó eredményt produkáljanak, feltétlenül szükség lenne egyéni tanulási problémáik szakszerű korrekciójára.

A fenti problémák megoldása olyan pedagógiai feladatot jelent, amely személyre szabott odafigyelést, és egyéni vagy kis csoportos foglalkozást igényel. Azt tapasztaltuk, hogy a tanulási problémák megoldására a kollégiumokban általában a következő eljárásokat alkalmazzák.

Tanulási motiváció

- Kötelezően előírt tanulási idő (tanulószoba)
- Büntetés és jutalmazás (például kimenő-megvonás, jutalom „szabadság”)

- Egyéni foglalkozás (beszélgetés)

Tanulási technika javítása

- Egyéni vagy kis csoportos foglalkozás

Tanulási problémák korrekciója

- Egyéni foglalkozás

Felzárkóztatás

- Kis csoportos foglalkozás nevelőtanárral
- Kis csoportos foglalkozás szaktanárral

Korrepetálás

- Kis csoportos foglalkozás nevelőtanárral
- Kis csoportos foglalkozás szaktanárral

A vizsgálat során azt tapasztaltuk, hogy a leggyakrabban alkalmazott eljárás a kötelezően előírt tanulási idő, valamint a büntetés és a jutalmazás. Leggyakrabban pedig az egyéni és a kis csoportos foglalkozások hiányoznak, amelyek a leginkább hatékony segítséget biztosíthatnák.

A tanulásban való „segítés” alapvető feltétele az iskolával, illetve a gyerekek szaktanáraival való együttműködés. Ebben a tekintetben azonban a kollégiumok között ugyancsak jelentős eltérés mutatkozott. Vannak olyan intézmények, ahol a kollégiumi nevelőtanárok és az iskolai szaktanárok szorosan együttműködnek, és olyanok is vannak, ahol alig találkoznak. Az előbbieket főként az érettségire készülő gyerekeket befogadó kollégiumokban, az utóbbiak pedig főként a szakmunkás többségű kollégiumokban jellemzők. Azt tapasztaltuk, hogy az iskolák és a kollégiumok közötti együttműködés intenzívebb a kis létszámú kollégiumok, és kevésbé szoros a nagy létszámú kollégiumok esetében. És ugyancsak gondot okoz az iskolával való együttműködés, ha a kollégiumban többféle iskolába járó tanulók laktak.

Az együttműködésre többek között azért lenne szükség, hogy a nevelőtanárok értesüljenek a gyerekek iskolai eredményeiről. Ez a legtöbb kollégium esetében „formalizált” módon egy „csoport-napló” segítségével történik, ahol a nevelőtanárok számon tartják a tanulók érdemjegyeit. Találkoztunk azonban olyan kollégiumokkal is, ahol a nevelőtanárok arról panaszkodtak, hogy nehéz megszerezni a szaktanároktól a jegyekre vonatkozó információt. (Egyikük például elmondta, hogy mire november végére hozzájutott a gyerekek teljesítményét dokumentáló érdemjegyekhez, a leggyengébb tanulók már ki is maradtak az iskolából és ki költöztek a kollégiumból).

Azt tapasztaltuk, hogy a tanulás eredményességét javító módszerek alkalmazásának gyakorlata részben attól függ, hogy milyen képzési formákba járnak a gyerekek (vagyis milyen színvonalú tanulmányi követelményeknek kell megfelelniük az iskolában), részben pedig attól, hogy a kollégiumok nevelőtanárai mennyire képesek ellátni a felsorolt feladatokat. Az igazgatók beszámolóit szerint majdnem minden kollégium (96 százalék) biztosít felzárkóztatási vagy korrepetálási lehetőséget a diákoknak, ezen kívül informatikai oktatás folyik az intézmények felében, művészeti oktatás 42 százalékukban és valamilyen formában nyelvoktatás is a kollégiumok egynegyedében. Amikor azonban a kollégistákat is megkérdeztük arról, hogy milyen tanulási segítséget nyújtanak nekik, a kollégisták lényegesen kevesebb és meglehetősen alacsony színvonalú szolgáltatásokról tudósítottak. Az igazgatókkal szemben, akik szerint a kollégiumok 97 százaléka szervez korrepetálásokat, a 11. osztályos kollégisták közül csak 60 százalék-nak van erről tudomása, és közülük is csak a tanulók fele értékeli ezt a szolgáltatást jó minőségűnek. Míg

nyelvoktatásról az igazgatók 24 százaléka számolt be, ilyen szolgáltatásról csak a kollégisták 13 százalékanak van tudomása, és közülük is csak minden harmadik értékeli a nyelvoktatást jó színvonalúnak. És míg kollégiumi informatikai oktatásról az igazgatók 55 százaléka számolt be, a tanulók közül mindössze 32 százalék találkozott ilyen szolgáltatással, és közülük is csak 52 százalék volt elégedett a szolgáltatás minőségével. (5. táblázat)

5. táblázat. A tanulási segítség értékelése a tanulók képzési formája szerint (az összes tanuló százalékában)

Értékelés	Képzési forma		Összesen
	szakközépiskola	szakmunkás	
van ilyen szolgáltatás			
korrepetálás	64,4%	49,4%	59,5%
nyelvoktatás	13,5%	12,8%	13,3%
informatika	31,3%	33,1%	31,9%
jó minőségű			
korrepetálás	48,3%	50,2%	48,9%
nyelvoktatás	37,5%	27,1%	33,8%
informatika	49,9%	56,9%	52,3%
N	1066,0	522,0	1588,0

A tanulási segítség elmulasztásának a legtöbb esetben három fő oka van: az idő, a szakértelem és a pénz hiánya. Vagyis azt tapasztaltuk, hogy jelenleg a szakképző iskolák kollégiumaiban a tanulmányi eredmények javításához szükséges eljárások alkalmazására sok esetben sem elegendő idő, sem a megfelelő személyi vagy anyagi feltételek nem állnak rendelkezésre.

A motiváláshoz, a tanulási problémák korrekciójához, a felzárkóztatáshoz és a korrepetáláshoz ugyanis mindenképp megfelelően képzett szakemberekre (fejlesztő tanárookra, szaktanárookra) lenne szükség, akik a nevelőtestületekben jelenleg nem állnak rendelkezésre, és akiknek az óradíját a kollégiumok jelenleg nem tudják megfizetni. Ebből következően valamennyi tanulást segítő feladat a speciális szakismereteket nélkülöző kollégiumi nevelőtanárookra hárul, akik részben az intézményvezetés igényességének, részben saját ambícióiknak, és a rendelkezésükre álló időnek a függvényében teljesítik, vagy nem teljesítik ezeket a feladatokat. Igen gyakran jellemző az a helyzet, hogy a nevelőtanárok egyéb feladataikkal olyan mértékig túlterheltek, hogy a tanulást segítő, idő- és energiaigényes eljárások minimumának a teljesítése sem fér bele a munkaidejükbe.

A legjellemzőbb gyakorlat az, hogy a nevelőtanárok azokban az esetekben segítenek a kollégistáknak a tanulásban, ha nagy baj van (bukásra állnak), és segítségük az ilyen esetekben többségében sem nevezhető szakszerűnek. Vagyis a szakképző iskolák kollégiumai jelenleg messze nem képesek ellátni azt a tanulás eredményességét javító programot, amelyre a hátrányos helyzetű, tanulási lemaradásokkal és tanulási nehézségekkel küszködő, és megfelelő tanulási technikákat nélkülöző kollégisták érdekében szükség lenne.

Amikor a kollégistákat megkértük arra, hogy értékeljék, hogy hogyan befolyásolja a kollégium iskolai tanulmányi eredményeiket, mindössze bő egyharmaduk mondta azt, hogy jobb eredményt ér el kollégistaként, mintha otthon lakna. A tanulók fele szerint a kollégium semmilyen hatással nincs tanulmányi eredményeire, 14 százalékuk pedig azt mondta, hogy ez a helyzet inkább rontja, mintsem javítja a tanulmányi eredményeit. (6. táblázat)

Mindezek alapján érthető, hogy a kollégisták között igen magas az iskolai kudarcokat elszenvedők aránya. Az igazgatók szerint az elmúlt évben 5 százalék volt az évismétlésre buktak aránya, 7 százalék volt a túlkoros tanulók aránya, 10 százalékuk költözött ki év közben a kollégiumból, és 7 százalékuk szakította félbe a tanulmányait.

6. táblázat. *Hogyan befolyásolja a kollégium a tanulmányi eredményeket képzési formák szerint*

<i>A kollégium hatása</i>	<i>Milyen képzés</i>		
	szakközépiskola	szakmunkás	összesen
jobb eredmény	31,6%	42,1%	35,0%
nem játszik szerepet	50,1%	51,4%	50,5%
rosszabb eredmény	17,5%	6,1%	13,8%
egyéb	0,8%	0,4%	0,6%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%
N	1053,0	508,0	1561,0

A különböző szempontból kudarcos tanulókat a kollégiumok egyéb jellemzői szerint vizsgálva az derült ki, hogy az átlagosnál több ilyen tanuló akad az észak-keleti régió kollégiumaiban, és a többségükben szakmunkástanulókat befogadó kollégiumokban. Vagyis pontosan azokban az intézményekben, amelyekben a legtöbb hátrányos helyzetű tanuló él és ahol a tanulási segítségre a legnagyobb szükség lenne. Nem véletlen, hogy a sok hátrányos helyzetű tanuló befogadó iskolákban és kollégiumokban fordul elő a leggyakrabban az is, hogy a tanulók a 9–10. osztály elvégzése után (vagyis a tankötelezettség lejártával) kilépnek az iskolákból, és kiköltöznek a kollégiumból. Vagyis abbahagyják a tanulást, mielőtt valamilyen szakmai tudás megszerzéséig eljutottak volna.

Magatartási problémák

Amikor a nevelőtanároktól a kollégiumok fegyelmi helyzetéről érdeklődtünk, elég vegyes képet festettek. Az interjúkból az alábbi különbségek derültek ki:

– Az érettségét adó képzésben tanulóknak lakóhelyet biztosító kollégiumokban jobb a fegyelmi helyzet, mint azokban, ahol többnyire szakmunkástanulók laknak, és a lány kollégiumokban jobb a helyzet, mint a fiúk intézményeiben.

– Különösen a szakmunkástanulókat fogadó kollégiumok nevelőtanárai panaszkodtak a fegyelmi helyzet utóbbi években bekövetkezett romlásáról (több a magatartási és szabálykövetési probléma), és arról, hogy a gyerekek sem a családjukban, sem előző iskolájukban nem tanulnak meg olyan alapvető szabályokat, mint a mások tiszteletben tartása, a tolerancia, a pontosság és a kötelességtudat.

– Néhány nevelőtanár arról is beszámolt, hogy problémát jelent az együttélésben a nagy korkülönbség a diákok között. Egészen más életmód-igényei vannak egy 14–15 éves gyereknek, mint egy 20–22 éves fiatalnak, miközben ugyanaz a házirend vonatkozik rájuk.

Az igazgatók szerint a leggyakrabban előforduló magatartási vétség a dohányzás és a kollégiumi rendszabályok megszegése. A következő leggyakoribb probléma az alkoholfogyasztás és a lopás. Az igazgatók egyharmada szerint jelent gondot az igazolatlan hiányzás és az agresszió a társakkal szemben, illetve hasonló mértékű a szolidaritás hiánya is. A tanárokkal szembeni tiszteletlen magatartást az igazgatók kevesebb, mint egyötöde vélte problémának. Míg a drogfogyasztás eddig még csak néhány intézményben jelent meg. (7. táblázat)

Amikor a kollégistáktól is megkérdeztük, hogy milyen magatartási problémákat tapasztalnak leggyakrabban saját intézményükben, és milyen magatartási problémáik voltak saját maguknak a kollégiumban, az igazgatók megállapításaihoz hasonló válaszokat kaptunk. A kollégisták szerint is a kollégiumi rendszabályok megsértése számít a leggyakoribb magatartási problémának, amely a tanulók közel négyötöde szerint gyakori a kollégiumban, és amelyet saját bevallása szerint a tanulók több, mint fele maga is elkövetett. A következő két leggyakoribb vétségnek a lopás és az alkoholfogyasztás számít, amelyet a kollégisták az intézmények felében minősítettek gyakran előforduló vétségnek, de amelyről már jóval kevesebben mondták azt, hogy maguk is elkövették. (8. táblázat)

7. táblázat. Milyen magartatási problémák vannak a diákokban

Probléma	N	A válaszok %-ában	Az esetek %-ában
szabálykövetési problémák	127	19,5	69,4
tiszteletlenség a tanárokkal szemben	34	5,2	18,6
a szolidaritás hiánya a társakkal szemben	53	8,2	29,0
agresszió a társakkal szemben	59	9,1	32,2
igazolatlan hiányzás	65	10,	35,5
lopás	75	11,5	41,0
dohányzás	152	23,4	83,1
alkoholfogyasztás	79	12,2	43,2
drogfogyasztás	6	0,9	3,3
összesen	650	100,0	355,2

8. táblázat. A magartatási problémák gyakorisága a kollégiumokban nemek szerint (az összes tanuló százalékában)

Magartatási probléma	Neme		Összesen
	fiú	lány	
gyakori a kollégiumban			
szabálysértés	80,3%	74,8%	77,8%
igazolatlan hiányzás	34,6%	23,1%	29,4%
tiszteletlen magartatás a tanárokkal	36,3%	42,4%	39,0%
agresszív magartatás a társakkal	30,1%	22,3%	26,6%
lopás	44,6%	57,5%	50,4%
alkoholfogyasztás	52,1%	45,4%	49,1%
drogfogyasztás	10,4%	7,2%	9,0%
előfordult a kérdezettel			
szabálysértés	62,4%	42,5%	53,4%
igazolatlan hiányzás	21,7%	8,8%	15,9%
tiszteletlen magartatás a tanárokkal	19,9%	11,9%	16,3%
agresszív magartatás a társakkal	16,3%	8,2%	12,6%
lopás	12,0%	11,6%	11,8%
alkoholfogyasztás	28,7%	15,4%	22,7%
drogfogyasztás	3,3%	1,6%	2,5
N	861,0	708,0	156,0

A magartatási vétségeket a kollégiumok háromnegyede elég szigorúan, egynegyede pedig nagyon szigorúan bünteti. Csupán három olyan intézmény akadt, ahol egyáltalán nem torolják meg a vétségeket. A büntetéseket a magartatási problémák előfordulási gyakoriságával összevetve, azt tapasztaltuk, hogy ahol sűrűbb a viselkedési problémák előfordulása, ott szigorúbb a megtorlás is. Ahol kevesebb gond van a tanulókkal, ott a tanárok is elnézőbbek. Az összefüggés természetesen fordítva is igaz: ahol szigorúbban büntetnek, ott több a vétség, és ahol enyhébbek a büntetések, ott kevesebb. Vagyis a szigorú büntetésekkel általában nem lehet megakadályozni a szabályszegések előfordulását.

A leggyakrabban előforduló magartatási vétségekről az interjúk során a nevelőtanároktól is tájékozódunk. Az alábbiakban az egyes „vétségek” köré csoportosítva foglaljuk össze tapasztalataikat.

Dohányzás

A kollégiumi házirend legfontosabb szabályai közé tartozik a felnőttek által frekvenciát, feszültségoldó, de egészségre káros fogyasztási cikkek (dohányzás, alkohol, drog) tiltása. Ezek közül a kollégiumokban a dohányzás megakadályozása látszik a legnehe-

zebbnek. A nevelőtanárok beszámolóiból az derült ki, hogy a kollégisták többsége dohányzik, illetve már úgy lép be a kollégiumba, hogy rászokott a dohányzásra. A gyerekek egy részének a dohányzást nem tiltják otthon, így a nevelőtanárok a szülőkhöz sem fordulhatnak segítségért. A törvény viszont arra kötelezi őket, hogy a kollégium épületében tiltsák meg a dohányzást, így csak azt tehetik, hogy megtiltják, és tudomásul veszik a „krónikus” szabályszegést. Ugyancsak a törvény előírásait követik akkor is, amikor a 18 éven felüli tanulóknak „dohányzó helyeket” jelölnek ki a kollégium épületében vagy a kertjében. De általában „csöndes elnézéssel” azt is tudomásul veszik, hogy ugyanott a 18 éven aluliak is dohányoznak. A nevelőtanárokkal készült interjúkból az derül ki, hogy a dohányzás tiltása a házirend azon „értelmetlen” szabályai közé tartozik, amelyet a gyerekek rendre megszegnek, s amelynek megszegését a nevelőtanárok meg sem kísérik szankcionálni.

Alkoholfogyasztás

Az alkoholfogyasztás tilalma is valamennyi kollégium házirendjében szerepel. A tilalom ezzel kapcsolatban általában két dologra vonatkozik: tilos a kollégiumban alkoholt fogyasztani és tilos a kollégiumban alkoholos állapotban tartózkodni. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a nevelőtanárok ezen túl nem akarják és nem is tudják kontrollálni a gyerekek alkoholfogyasztását, vagyis azt, hogy a kollégiumon kívül, hétvégén fogyasztanak-e alkoholt.

Az alkoholfogyasztás tilalmára vonatkozó szabályok betartása a gyakorlatban általában úgy fest, hogy a tanulók többsége a kollégiumban nem fogyaszt alkoholt, és részegen nem megy be a kollégiumba. Azt viszont valamennyi nevelőtanár tudomásul veszi, hogy a gyerekek (általában hétvégén, és szabadidős programjaik során) fogyasztanak alkoholt, és ha „keveset ittak” vagy „nem látszik meg rajtuk”, amikor bejönnek a kollégiumba, ezt elnézik nekik. Komoly szankció általában csak azért jár, ha a gyereket „részegen” kapják, s általában ilyenkor sem mindjárt az első alkalommal. Vagyis az alkoholfogyasztás tilalma lényegében a „mértéket” szabja meg, vagyis a kollégiumok a gyakorlatban a mértéktelen alkoholfogyasztást szankcionálják.

Drogfogyasztás

A megkérdezett nevelőtanárok kivétel nélkül azt állították, hogy jelenleg nincs „drog-probléma” a kollégiumban, vagyis nincs olyan gyerek, aki drogfüggő vagy rendszeres drogfogyasztó lenne. Az azonban több esetben kiderült, hogy a kollégiumban előfordult már olyan eset, hogy a gyerekeket „drog-gyanús” állapotban találták, vagy drogot találtak a kollégiumban, sőt olyan esetekről is beszámoltak, amikor a gyerekek drogozás miatt maradtak ki a kollégiumból. Ugyancsak majdnem minden nevelőtanár azt mondta, hogy ha a kollégiumban és az iskolában nem is fogyasztanak a gyerekek drogot, hétvégeken, szabadidejükben, szórakozások alkalmával már jó néhányan kipróbálták.

Általában azt tapasztaltuk, hogy a nevelőtanárok a drogprobléma megítélésében sokkal bizonytalanabban nyilatkoztak, mint akár a dohányzásról, akár az alkoholról nyilatkozva. Többen említették, hogy nem elég tájékozottak ahhoz, hogy egy drogot fogyasztó gyereknél ennek a szimptomáit felismerjék. Ez a bizonytalanság a drogfogyasztásra vonatkozó büntetések kiszabásának szempontjából is megnyilvánult. Míg a dohányzásra (amit a legtöbb helyen elnézően kezelnek) és az alkoholfogyasztásra (amelyet ismétlődő, súlyosabb esetekben szigorúan megbüntetnek) a legtöbb kollégiumban egyértelmű és határozott szankciók vonatkoznak, a drogot fogyasztó (vagy ezzel gyanúsítható) gyerekek esetében a nevelőtanárok a szülőkhöz, súlyosabb esetekben (például ha drogot találnak) azonnal a rendőrséghez fordulnak. Vagyis áthárítják a szankcionálás jogát, mert nem érzik magukat elég kompetensek ennek a problémának a megítélésére.

Korai szexuális kapcsolatok

A szakképző iskolák kollégiumai a felnőttek által frekventált, egészségkárosító élvezeti cikkek fogyasztásának megakadályozásához hasonlóan a korai szexuális kapcsolatok kialakulását is megpróbálják akadályozni. A kollégiumok szinte kivétel nélkül koedukáltak, vagyis fiúkat és lányokat egyaránt befogadnak. A különböző nemű kollégisták elhelyezésében azonban szigorúan konzervatív szemlélet uralkodik: általában különböző épületekben vagy szinteken helyezik el őket, és az átjárást a legkülönbözőbb eszközökkel (rácsokkal, zárral, modern technikai berendezésekkel) igyekeznek akadályozni.

A többnyire azonos iskolákba járó fiúk és lányok találkozását szabadidejükben térben is (csak a klubszobában vagy a kertben találkozhatnak stb.) és időben is (csak nappal találkozhatnak, villanyoltás után bezárják a hálószobákat) korlátozni igyekeznek. Ezekben a „szerelmeseket korlátozó” eljárásokban némi anakronizmus is felfedezhető, hiszen hétféle és a kollégiumon kívül mindenki annyi időt tölthet együtt választottjával, amennyit akar, és a statisztikákból az is pontosan tudható, hogy a mai fiatalok első szexuális élményeiket általában már, minden felnőtt tiltás ellenére, kamasz korukban megszerzik.

Az ebben a tekintetben általánosnak mondható „konzervatív” nevelőtanári álláspontok következménye a szexuális felvilágosítás elmaradása, és az ilyen téren szükséges segítségnyújtás elmulasztása. Az interjúk során mindössze egyetlen olyan nevelőtanárral találkoztunk (egy alapítványi iskola kollégiumában), aki a kollégium nevelési feladatai közé tartozónak vélte azt is, hogy megismertesse a gyerekekkel a másik nemmel való kapcsolattartás módjait, és segítsen oldani ezzel kapcsolatos gátlásaikat.

Agresszió

A kollégista gyerekek egymással szemben megnyilvánuló agresszív magatartásának megfékezésére korántsem tapasztaltunk olyan egyöntetű, következetes és elszánt igyekezetet a kollégiumi nevelők részéről, mint ahogy a felnőtt fogyasztási szokások és a szexuális kapcsolatok megakadályozása (tiltása) esetében. Holott az agresszív magatartás elszívése vagy gyakorlása a szakképző iskolák kollégiumaiban szinte mindennapos élménynek számít.

A gyerekek között felmerülő konfliktusok megoldása fizikai erővel (verekedéssel) a tanulók képzési formája szerint nem mutatott szignifikáns eltérést, vagyis mind az érettségizőket befogadó, mind a szakmunkás többségű kollégiumokban elsősorban a fiúkra jellemző. Az általunk megkérdezett kollégista fiúk közül, szenvedő alanyként vagy aktív résztvevőként, összesen 32 százalék vett már részt egyéni verekedésben és 16 százalék csoportos verekedésben is. (9. táblázat)

A gyerekek körében megnyilvánuló agresszió másik legjellemzőbb formájának az idősebbek agressziója számít a fiatalabbakkal szemben, amelynek sajátos, rituális eljárásai is kialakultak. A fiatalabbakkal szembeni agresszió magyarázata ezekben az esetekben általában a „beavatás”, vagyis a legifjabb kollégisták „hozzászoktatása” a kollégiumi rendhez, illetve a kollégisták között uralkodó hierarchiához. Az ide tartozó eljárásokat szokás összefoglalóan „csicskázatásnak” nevezni.

Az alábbi táblázatból jól látszik, hogy a „csicskázatási” eljárások jóval gyakoribbak, mint a verekedések. Az elsősök „beavatásában” való részvételtől mind a fiúk, mind a lányok csaknem kétharmada számolt be, az egyéni „csicskázatásokban” való részvételtől pedig a fiúknak majdnem a fele, a lányoknak pedig csaknem a harmada. Az érettségiző többségű és a szakmunkástanuló többségű kollégiumok ebben a tekintetben sem különböztek.

A „csicskázatás” kifejezés is, és az eljárás lényege is a katonaságtól, illetve a börtönök világából, tehát a zárt és hierarchikusan építkező, tekintélyelvű, férfi szubkultúrákból származik. A „csicska” eredetileg tisztiszolgát jelentett, akinek el kellett végeznie

9. táblázat. Agresszív megnyilvánulások elfordulása a kollégiumokban nemek szerint

Agresszió	Neme		Összesen
	fiú	lány	
egyéni verekedés			
szenvedő alanya volt	4,4%	0,7%	2,7%
maga is részt vett benne	26,5%	6,1%	17,3%
szenvedője is volt , és csinálta is	1,4%	0,3%	0,9%
csak hallott róla	43,6%	51,0%	46,9%
nem hallott róla	24,1%	41,9%	32,2%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%
csopartos verekedés			
szenvedő alanya volt	1,5%	0,6%	1,1%
maga is részt vett benne	12,9%	2,5%	8,2%
szenvedője is volt , és csinálta is	1,5%	0,1%	0,9%
csak hallott róla	53,2%	50,6%	52,0%
nem hallott ról a	30,9%	46,2%	37,8%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%
elsősök beavatása			
szenvedő alanya volt	20,8%	22,2%	21,4%
maga is részt vett benne	29,6%	30,6%	30,1%
szenvedője is volt , és csinálta is	11,5%	11,0%	11,3%
csak hallott róla	29,4%	23,5%	26,7%
nem hallott róla	8,7%	12,7%	10,5%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%
csicskáztatás			
szenvedő alanya volt	11,2%	9,9%	10,6%
maga is részt vett benne	29,5%	19,7%	25,1%
szenvedője is volt , és csinálta is	6,1%	3,2%	4,8%
csak hallott róla	40,3%	50,3%	44,8%
nem hallott róla	12,9%	16,9%	14,7%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%
N	867,0	716,0	158,0

mindazt a „piszkos munkát”, amelyet „felettese” rá hárított. S bár a „katona-szolgák” formálisan már nem léteznek, a „csicskáztatást” az idősebb katonák az újoncokkal napjainkban is igen kíméletlen és kegyetlen formában gyakorolják csakúgy, mint a börtönökben az erősebb és tekintélyesebb rabok a kiszolgáltatottabbakkal szemben. A „csicskáztatás” a szakképző iskolák kollégiumaiban főként a fiúk körében számít általános jelenségnek, bár több helyen némi nyelvi „ferdítéssel” „szecskaáztatásnak”, az ezt elszenvedő ifjú kollégistát pedig „szecsának” nevezik.

A „csicskáztatás” a gyakorlatban mind fizikai, mind pszichés tekintetben fájdalmas, nehezen elviselhető sértéseket jelent, amelyeket a fiatal kollégistáknak kell elszenvedniük, miközben az idősebbek jól „szórakoznak” és levezetik agresszív indulataikat. Az alábbiakban a 11. osztályos tanulókkal készített interjúkból idézünk erről néhány részletet.

„Tojást tesznek a zokniba, rajta van a zokni, és a sarkán van a tojás, és akkor úgy táncoltatjuk, és ha a tojás összetörik, akkor ott kész az egész. Nagyon durva. De nagyon sokat szoktunk rajta röhögni. Szóval minden elsős úgy fogja fel, hogy hát ezen át kell esni. (pincér tanuló)

„Hát, nekem például be volt kötve a szemem, és vízből kellett kiennem az almát..”
(ruhaiipari tanuló)

„Régen nem a csicskáztatás ment, inkább a beavatás. Mert az ágybevetés is volt, de inkább a beavatás volt az, ami esemény volt. Kamionozás a wc-én, vagy hold-ugatás. Kamionozás: ráültek a wc-re, meg kell húzni a wc-láncot, az a duda, meg a kezébe adják a kefet, az a seb-váltó, és dübörögni hozzá. Aztán hold-ugatás, éjszaka kiültetik a párkányra, és ugatniuk kell a holdat. Ezek szoktak lenni.”
(szakközépiskolás tanuló)

- „Volt beavatás is?
- Hát szokott lenni. Mi olyat csináltunk most, hogy takarodó után, amíg kimentek a vécére az ágyat megfordítottuk, a deszkás részt tettük felülre és beágyaztunk. Az meg befeküdt, és jól meglepődött. De van olyan is, hogy kicsit kinyitjuk az ajtót, felrakunk 3–4 pohár vizet, bekopogunk, kinyitják, és rájuk ömlik.
- Hogy bírják ezt az elsősök?
- Ahogy akarják.
- Nem jelentették még a nevelőtanárnak?
- Lehet, hogy szeretnék jelenteni, de nem merik. Volt, aki már megpróbálta, de abból komoly problémák lettek. Ki lett közösítve. A saját csoportjából is, és kollégiumi szinten is.
- Neked is volt beavatásod elsős korodban?
- Volt, persze. Takarítás, két füles. Volt olyan, hogy hidraulika csővel nyakon vágtak valakit, ez tömör acélcső gumival bevonva, aztán meg fél órát keltették három vödör vízzel.
- Hogyhogy ezt nem vették észre ezt a nevelők?
- Hát itt mindent meg lehet oldani. Még elsőben kell túl lenni rajta. Másodikban már csak piszkálódások vannak.” (szakközépiskolai tanuló)
- „Ágyazás van, meg ki kell menni a boltba vásárolni üdítőt, meg csokit venni. De csak a negyedikesek csinálják, harmadikban még nem lehet. Ez szabály, régóta így van.
- Ez gyakorlatilag hogyan történik? Egy negyedikes hogyan csicskázhatja az elsőt?
- Bemegy az elsősökhöz, kijelöli akit gondol, hogy jöjjön és ágyazzon meg neki.
- És van úgy, hogy ez durvább formát is ölt?
- Igen, egyszer volt, hogy a negyedikes ittasan fekvőtámaszt, meg felülést csináltatott egész éjjel, egy elsőssel, meg hangoskodott. A nevelőtanár felébredt, így tudódott ki. Ki is rúgták a srácot, vagyis hát megmondták neki, hogy jobb, ha elmegy.
- Kitudódott volna, ha nem ébred fel a nevelőtanár?
- Az elsősök nem teszik szóvá, elfogadják.
- És miért fogadják el?
- Hát, ez a szabály, a hagyomány. Nyílt napon, amikor jönnek az elsősök, a tanárok el is mondják ezt nekik.
- A második, harmadikosok nem csinálják?
- Azok is meglehetősen, de nem teszik, csak ritkán.” (szakközépiskolai tanuló)
- „És hogy kezdik el a negyedikesek a szecsasztatást?
- Ők csinálják a szecsasztatást. Itt feladatokat adnak az elsősöknek, ügyességi feladatokat, hogy pl. piros arannyal kell fogat mosni, meg bekötött szemmel ezt, azt csinálni.
- A nevelőtanárok mit tesznek ez ellen?
- Leszidják őket néha, de nem büntetik szigorúan.
- Volt rá példa, hogy valamelyik elsős ellenkezett?
- Igen, szólt az iskola igazgatónak, persze akkor rászálltak, végül kiiratkozott az iskolából is.
- Te hogy élted meg a szecsasztatást, mit kellett tenned?
- Egy ágyazásom volt, meg egyszer ki kellett a boltba mennem.
- Az elsős társaidnak több feladatuk volt?
- Igen, volt akinek volt.
- Mítől függ, hogy kit szecsasztatnak jobban?
- Hogy milyen arca van, ha nagyképű, akkor rászállnak
- És rád miért nem szálltak?
- Nekem volt haverom itt a koleszban, felsőbb éves.” (szakközépiskolai tanuló)
- „Hát megbeszéltük, hogy ő fog takarítani. Ágyazzon meg, ő vigye le a szemetet. Ezt megbeszéltük. Aztán mondtuk neki, hogy eldöntöttük, hogy te fogsz takarítani.
- És próbált tiltakozni?
- Azt mondta, hogy nem csinálja. És akkor becsuktuk az ajtót, és elbeszélgettünk vele.
- Az mit jelent?
- Hát csak beszélgettünk.
- De most komolyan..
- Hát megmondtuk neki, hogy amíg itt van, addig neki kell takarítania. És ha nem csinálja, megverjük.
- És megijedt?
- Hát szerintem igen, mert megcsinálta egyből.
- Fél maguktól?

– Nem tudom, hogy félne-e, mert mikor az egyikünk nekiment, akkor ő visszaütött neki, nem hiszem, hogy félne, de megcsinálja.
– És amikor visszaütött, maguk mit csináltak?
– Akkor hármunktól kapott...
– És, amikor megverték, nem ment a nevelőtanárhoz?
– Nem. Nem tudom, miért, de nem megy el. Most a héten is volt, hogy a szobatársam feltörte neki a száját, de megbeszélték egymással, hogy azt mondják, hogy véletlenül elgáncsolta, és az asztal sarkába vágta.
– És valójában hogy történt?
– Hát leköpte a szobatársamat. Az elején csak be akart neki húzni egyet, de nem tette meg, de utána megint leköpte, és utána már behúzott neki.” (szobafestő tanuló)

– „Elsőben elkezdjük piszkálni. De nem úgy, hogy csicskázattuk, hanem vertük szó szerint. Elég sokat kapott.
– De miért?
– Én azt már nem tudom. Én csak azért ütöttem már meg, mert mindig, amikor megütötte valaki, akkor azt mondta, hogy ez nem fáj. És akkor nagyobbat ütöttünk, és akkor megint mondta, hogy nem fáj. Aztán ha én ütöttem, akkor abba hagyta. És akkor mindig azért csináltam, hogy már ne üssék. Akkor mindig csak egyet ütöttem, és kész. Utána békén hagyta mindenki.
– És ez hogy múlt el?
– Másodikban már új emberkét találhattak, akit piszkálhattak. Így nem ütögetve, hanem szavakban. Mert az egyik lány valami olyat csinált, amit nem kellett volna. Föltupirozta a haját, de ilyen rövid haja volt, és elől ilyen lapos volt, hátul meg ilyen pukli. És onnantól kezdve mindenki a hajával piszkálta. De ő elmenekült az iskolából. (szakközépiszkolai tanuló)

A „csicskáztatás” kollégiumi meghonosodásában nyilvánvalóan szerepet játszik a katonasághoz hasonlóan hierarchikusan szerveződő, tekintélyelvű kollégiumi struktúra is, vagyis az a Napirend és Házirend szabályaival körülbástyázott, a katonasághoz hasonlóan merev intézményi közeg, amelyben az életkorral együtt növekvő tapasztalat előjogokat biztosít. Azt tapasztaltuk, hogy ha ezt írásban nem is rögzítik, a nevelőtanárok által képviselt kollégiumi rendszabályok eltérő magatartási követelményeket szabnak meg a fiatalabb és az idősebb kollégistákkal szemben, vagyis az idősebbekre és a fiatalabbakra más-más kötelezettségek hárulnak, és másfajta jogokat élvezhetnek. Míg az elsősöket „be kell törni”, vagyis hozzá kell szoktatni a kollégiumi rendszabályokhoz, ezért szigorúan számon kérik rajtuk a szabályok betartását és szankcionálják a szabálysértést, az idősebb kollégisták több szabadságot és több jogot élvezhetnek. Az egyik nevelőtanár például erről a következőket mondta:

„Lehet, hogy vannak 19. századi módszereink, de az elrettentő példának mindig van ereje. Ha valaki komoly vétséget követ el, akkor mehet. A másik, már nem teszi meg. Persze lehet liberális, szép szóval nevelni, de ez nem feltétlenül jelent eredményt. Egy elsősrel szemben nem lehet liberális pedagógiát alkalmazni. Óvatosan kell azzal bánni, aki ide bekerül, mert érzékenyek, de nem szabad engedni őket. Egy negyedikes az már más. A negyedikestől már elvárjuk azt a lojalitást, ami feltételezi azt is, hogy a diák-tanár kapcsolat engedélyesebb.” (nevelőtanár)

Ezt az intézményi filozófiát „képezi le” a gyerekközösségekben uralkodó „életkori hierarchia” (vagyis az a szabály, hogy az idősebbeknek engedelmeskedni kell, és az idősebbeket tisztelni kell), amely a „csicskáztatás” mindenki által elfogadott informális „jogalapját” szolgáltatja. Vagyis a fiatalabbakat „csicskázató” idősebb kollégisták nem tesznek mást, mint azonosulnak intézményük (vagyis nevelőtanáraik) konzervatív, tekintélyelvű szemléletével, és mindeközben alkalmat teremtenek maguknak arra, hogy rituálisan megtorolják a fiatalabbakon mindazokat a sérelmeket, amelyeket korábban ugyanabban a tekintélyelvű intézményben maguk is elszenvedtek.

A kollégiumi nevelőtanárokkal folytatott beszélgetésekből az derült ki, hogy a „csicskáztatás” a szakképző iskolák kollégiumainak többségében a gyerekek által elfogadott, sőt „gondosan őrzött” helyi „kulturális hagyománynak” tekintik. A legtöbb kollégiumban a nevelők is ismerik ezt a szokást, és pontosan tudják azt is, hogy időnként kifejezetten

megalázó és agresszív eljárásokat takar. Ennek ellenére a kollégiumi nevelőtestületek messze nem egységesek az agresszió megítélésében és szankcionálásában. Az interjúk alapján erre vonatkozóan négyféle nevelőtanári eljárást sikerült megkülönböztetnünk.

Elnézés

A kollégiumi nevelőtanárok egy részében fel sem merül ennek az eljárásnak a megakadályozása. Legfeljebb azt tekintik „feladatuknak”, hogy az avatási rítusok „túlzott eldurvulásának” gátat szabjanak.

Beletörődés

Más kollégiumokban a nevelőtanárok megpróbálják ugyan megakadályozni az avatási eljárások „eldurvulását”, de azt is pontosan tudják, hogy ezek a hátuk mögött, titokban zajlanak, ugyanis az erre vonatkozó információkat nem csak az „agresszorok”, hanem a „sértettek” is eltitkolják, mivel sokkal jobban félnek a felsőbb évesektől, mint nevelőtanáraiktól.

Manipuláció

Vannak olyan kollégiumok is, ahol a „csicska” vagy „szecska” avató szertartásokat „kollégiumi programok” rangjára emelik, amelyek megszervezésében és előkészítésében a nevelőtanárok is részt vesznek, és egyúttal „cenzúrázzák” is a műsort annak érdekében, hogy a legdurvább eljárások nyilvános elkövetését megakadályozzák.

Büntetés

És végül arra is akad példa, hogy az agresszív magatartásra kiszabott határozott büntetésekkel elérték az elsősöket megalázó avatási eljárások beszüntetését.

Az egymástól nagyon karakteresen eltérő nevelőtanári eljárásokból és nyilatkozatokból egyértelműen kiderül, hogy a nevelőtanároknak bőségesen állnak rendelkezésükre olyan pedagógiai eszközök és eljárások, amelyek alkalmazásával a kollégisták közötti agresszív magatartás megfékezhető. Vagyis nem csak abban visel súlyos felelősséget a kollégium, hogy milyen segítséget nyújt a tanulóknak az iskolai feladatok teljesítésében, hanem abban is, hogy mennyire képes pozitív irányban befolyásolni a szociális (közöségi, együttélési) készségeiket, értékrendjüket és az együttélés során adódó konfliktusok megoldására alkalmazott eljárásaikat.

A kutatás során az összesen 483 középfokú szakmai diákok közül 191-ben (40%) került sor adatfelvételre. Az intézményminta régióra, településtípusra, fenntartóra és szakmacsoportra volt reprezentatív. Valamennyi intézményben kérdőív készült az igazgatóval, és összesen 1600 10. osztályos tanulóval. Az adatfelvételt 40 tanulói interjú egészítette ki, és 40 kollégiumi nevelőtanárral is interjút készítettünk. A kutatás lebonyolításában az NSZI működött közre. Az adatok elemzését Fehérvári Anikó, a kutatásszervezést pedig Dobos Éva végezte.